

ΜΕΤΡΙΚΑ

(Μάθημα: Δημόδης βυζαντινή λογοτεχνία – Κ.Χ.)

1. Μετρικοί πόδες και μέτρα

α) Ο μετρικός πόδας του **ιάμβου**: Άτονη + τονισμένη συλλαβή (τατά):

Σε ποιον | να πω | το μυ | στικό (φανταστικό παράδειγμα)

β) Ο **ιαμβικός 15σύλλαβος**: Ο μετρικός πόδας επί επτά συν μία συλλαβή

--> $(2 \times 7) + 1 = 14 + 1 = 15$ (γι' αυτό στίχος στον 15σύλλαβο είναι πάντα **παροξύτονος**):

Μητέ|ρα με|γαλό|ψυχη | στὸν πό|νο και | στη δό|ξα (Διονύσιος Σολωμός)

γ) Ο μετρικός πόδας του **ανάπαιστου**: Άτονη + άτονη + τονισμένη συλλαβή (τατατά):

Ὁ βοριάς | ποὺ τ' ἀρνά|κια παγώ|νει (Γεώργιος Ζαλοκώστας)

[Όταν ο αναπαιστικός στίχος τελειώνει με μία ή δύο παραπάνω συλλαβές, όπως στο παράδειγμα (-νει), τότε λέγεται **καταληκτικός**, δηλαδή έχει «κατάληξη», κάτι που περισσεύει. Όταν δεν συμβαίνει αυτό, λέγεται **ακατάληκτος**:

Μη μιλάς | μη ρωτάς | μην αργείς (φανταστικό παράδειγμα)]

2. Συνίζηση και χασμωδία

α) Όταν δύο απανωτά φωνήεντα εντός λέξης ή μεταξύ λέξεων συμπροφέρονται, δημιουργώντας έτσι μία μετρική συλλαβή, τότε έχουμε **συνίζηση**:

i) Εσωτερική συνίζηση:

ἀπὸ | ραγι|σματιάν | αἰφνί|δια μπαί|νει (Άγγελος Σικελιανός)

ii) Εξωτερική συνίζηση:

Τοῦ κύ|κλου τὰ | γυρί|σματα | ποῦ ἀνέ|βοκα|τεβαί|νουν (Βιτσέντζος Κορνάρος)

β) Όταν όμως τα δύο φωνήεντα, εντός ή εκτός λέξεων, συγκρούονται και προφέρονται ξεχωριστά, αντί να συμπροφέρονται, τότε έχουμε **χασμωδία**:

Ἡ ἔ|κτασις | τοῦ ἀ|χανοῦς | Αἰγαί ου ἔ|κοιμᾶ|το (Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής)

[Η αλληλουχία (Αί)γαίου ἐ(κοιμᾶτο) αποτελείται από δύο απανωτές χασμωδίες, μία εσωτερική και μία εξωτερική]

--> Για να καταλάβω αν υπάρχει συνίζηση ή χασμωδία, αντικαθιστώ τα δύο φωνήεντα με ένα και βλέπω αν βγαίνει το μέτρο:

Τοῦ κύ|κλου τὰ | γυρί|σματα | πάνε|βοκα|τεβαί|νον

(πέταξα το «ου» και κράτησα μόνο το άλφα)

[**ΠΡΟΣΟΧΗ!** Μην μπερδεύουμε την έκθλιψη με τη συνίζηση.

Έκθλιψη έχουμε όταν συναντώνται δύο λέξεις, όπου η πρώτη τελειώνει σε φωνήεν και η δεύτερη αρχίζει από φωνήεν, και η πρώτη αποβάλλει το φωνήεν της, το οποίο αντικαθίσταται από απόστροφο:

ἀλλ' ὄτι κέκτησαι τινὰς ἀπείρους στρατιώτας (Διγενῆς Ἀκρίτης, Κ, κεφ. 4, στ. 997)

Σε αυτό το παράδειγμα, αντί για *ἀλλὰ ὄτι*, το *ἀλλὰ* απέβαλε το τελικό φωνήεν του, το οποίο αντικαταστάθηκε από την απόστροφο. **Δεν έχουμε συμπροφορά φωνηέντων** (αφού το ένα φωνήεν έφυγε εντελώς), άρα δεν έχουμε συνίζηση.

Το αντίθετο φαινόμενο λέγεται **αφαίρεση** (η δεύτερη λέξη αποβάλλει το αρχικό της φωνήεν):

Και σου ᾿πα πως δεν χαίρομαι (φανταστικό παράδειγμα)

Αντί για σου είπα, το είπα χάνει το αρχικό του φωνήεν (εδώ δίφθογγος). **Ούτε εδώ έχω συνίζηση**

3. Αναπαιστικός ρυθμός μέσα στον ιαμβικό 15σύλλαβο

α) Ο ιαμβικός 15σύλλαβος αποτελείται από δύο **ημιστίχια**, ένα 8 και ένα 7 συλλαβών:

Τοῦ κύ|κλου τὰ | γυρί|σματα // πὸν ἀνέ|βοκα|τεβαί|νον

β) Σε ένα από τα δύο ημιστίχια μπορεί να υπάρχει αναπαιστικός ρυθμός, αν οι μετρικοί τόνοι τοποθετηθούν στην τρίτη και την έκτη συλλαβή αντίστοιχα.

ι) Αναπαιστικός ρυθμός στο πρώτο ημιστίχιο:

Μη μι|λάς, μη | ρωτάς / λοιπόν, || οι μέ|ρες λι|γοστεύ/ον (φανταστικό παράδειγμα)

ii) Αναπαιστικός ρυθμός στο δεύτερο ημιστίχιο:

Δεν άκουσες, | δεν πρόσεξες, || οι φω|γές λι|γοστε|ουν (φανταστικό παράδειγμα)

4. Σημειώσεις στον ρυθμό του ιαμβικού 15σύλλαβου

α) Η πρώτη συλλαβή κάθε ημιστιχίου επιτρέπεται να τονίζεται χωρίς να διασαλεύεται ο ρυθμός:

Γύρε | στο φως, | αγά|πη μου, || κι ύπνο | γλυκό | κεράσου (φανταστικό παράδειγμα)

β) Μην μπερδεύουμε τον **γραμματικό** με τον **μετρικό** τόνο:

Σκουλη|κομυ|ρμηγκό|τρυπα || γλυκα|νισο|κουλού|ρα (φανταστικό παράδειγμα)

[Δύο μόνο γραμματικοί τόνοι αλλά επτά μετρικοί]

γ) Για να έχω αναπαιστικό ρυθμό μέσα στον ιαμβικό 15σύλλαβο, γρειάζεται παρουσία γραμματικού τόνου, ο οποίος μοιραία ταυτίζεται με τον μετρικό τόνο (δες παραδείγματα πιο πάνω, 3.β.i-ii). Αν λείπει ένας από τους δύο μετρικούς τόνους η αναπαιστική αίσθηση εξασθενεί ή ακόμα και ακυρώνεται από την ύπαρξη άλλων γραμματικών τόνων που λειτουργούν ως μετρικοί:

μετ' ό|λίγων / παρα|γενοῦ || πρὸς πο|ταμὸν / Εὐφράτην (Διγενῆς Ἀκρίτης, κεφ. 4, στ. 994)

Εδώ υπάρχει γραμματικός τόνος στην τρίτη συλλαβή (-λί-), αλλά όχι στην έκτη (-ρα-). Από την άλλη, ο γραμματικός τόνος στην όγδοη (-νοῦ) μας αναγκάζει να τονίσουμε εκεί, άρα ο γραμματικός γίνεται και μετρικός τόνος. Ο καλύτερος χαρακτηρισμός που μπορούμε να κάνουμε για έναν τέτοιο στίχο είναι: Κανονικός ίαμβος με παρατονισμό στον δεύτερο πόδα (μετρικός τόνος στην τρίτη αντί για την τέταρτη συλλαβή).

Πρόκειται τελικά για ένα κάπως «παράφωνο» ημιστίχιο.

[**ΣΥΜΒΟΥΛΗ:** Επαληθεύστε τη μετρική σας ανάλυση αναγιγνώσκοντας δυνατά τους στίχους, αργά και τονίζοντας πιο δυνατά τους μετρικούς τόνους. Επίσης, να σημειώνετε στο χαρτί τον αριθμό των συλλαβών ή των ποδών (ή και των δύο) με ένα μολυβάκι. Με αυτούς τους δύο τρόπους θα φανεί αν έχετε σημειώσει σωστά τις συνιζήσεις / χασμωδίες και τα αναπαιστικά ημιστίχια]

5. Σημείωση στον ρυθμό του καθαρού αναπαιστικού μέτρου

Παρότι στο μάθημα δεν θα δούμε ποίημα γραμμένο αποκλειστικά σε αναπαιστικό μέτρο, πρέπει να γνωρίζουμε τον μετρικό και ρυθμικό χαρακτήρα ενός τέτοιου ποιήματος, για να εφαρμόσουμε κάποια χαρακτηριστικά του στην ιαμβική ανάλυση.

Μιλήσαμε για τον μετρικό πόδα (άτονη-άτονη-τονισμένη --> τατατά). **Εδώ πρέπει να πούμε ότι σε ένα καθαρά αναπαιστικό ποίημα (δηλαδή που έχει συντεθεί σε αναπαιστικό μέτρο), τις πλείστες φορές ο μετρικός τόνος συνοδεύεται από ύπαρξη γραμματικού τόνου.** Αυτό συμβαίνει επειδή ο ανάπαιστος είναι πιο αυστηρός και λιγότερο εύκαμπτος από τον ίαμβο, με έμφαση στο ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, όπου είδαμε (βλ. πιο πάνω, 4.β) ότι πολλοί γραμματικοί τόνοι μπορούν να λείπουν χωρίς να διασαλεύεται ο ρυθμός.

Ας δούμε τις τρεις πρώτες στροφές από το ποίημα *Ὁ βορειᾶς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει* (Γεώργιος Ζαλοκώστας), που είναι γραμμένο σε **αναπαιστικό τρίμετρο καταληκτικό** (τατατά | τατατά | τατατά | συλλαβή που περισσεύει = $(3 \times 3) + 1 = 10$ συλλαβές):

1

Ἦτον νύχτα, εἰς τὴν στέγη ἐβογοῦσε (εξ. **συνίζησεις: νύχταεἰς & στέγηεβογοῦσε)**

Ὁ βορειᾶς, καὶ ψιλὸ ἔπεφτε χιόνι. (εξ. **συνίζηση: ψιλὸεπεφτε**)

Τί μεγάλο κακὸ νὰ ἐμνηοῦσε (εξ. **συνίζηση: νὰεμνηοῦσε**)

Ὁ βορειᾶς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει;

2

Μὲς στὸ σπίτι μιὰ χαροκαμμένη,

Μιὰ μητέρα ἀπὸ πόνους γεμάτη, (εξ. **συνίζηση: μητέρααπὸ**)

Στοῦ παιδιοῦ της τὴν κούνια σκυμμένη

Δέκα νύχταις δὲν ἔκλειγε μάτι,

3

Εἶχε τρία παιδιά πεθαμμένα, (εσ. **χασμωδία στο τρία**)

Ἄγγελούδια, λευκὰ σὰν τὸν κρίνο,

Κ' ἓνα μόνον τῆς ἔμεινεν, ἓνα

Καὶ στὸν τάφο κοντὰ ἦτον κ' ἐκεῖνο. (εξ. **συνίζηση: κοντὰε ἦτον**)

Παρατηρήστε ότι σε όλους ανεξαιρέτως τους στίχους υπάρχουν παντού γραμματικοί τόνοι στις συλλαβές τρία (3), έξι (6) και εννέα (9) – τατατά | τατατά | τατατά.

Η μόνη εξαίρεση είναι ο πρώτος στίχος στη δεύτερη στροφή:

Μές στο σπί/τι μια χα/ροκαμμέ/νη (= τατατά | τατατα | τατατά | τα)

Ο ποιητής κάνει αυτή την παραχώρηση, διότι ο άτονος πόδας είναι ο δεύτερος, άρα «περικλείεται» από τον πρώτο και τον τρίτο (και οι δύο τονισμένοι), που «συνεπαίρνουν τον δεύτερο με με τον αναπαιστικό τους ρυθμό. Το γεγονός ότι ακόμα και έτσι ο στίχος διαβάζεται κάπως περίεργα (πρέπει να τονίσουμε δυναμικά τη συλλαβή χα-) δείχνει ακριβώς ότι αυτή η παραχώρηση καλό είναι να μην γίνεται πολύ συχνά – αυτό φαίνεται άλλωστε από όλους τους υπόλοιπους στίχους, όπου τονίζονται όλες οι τρίτες συλλαβές κάθε πόδα.

[**ΣΥΜΒΟΥΛΗ:** Επαληθεύστε αναγιγνώσκοντας δυνατά, όπως είπαμε και στον ίαμβο. Αργά και τονίζοντας δυναμικά κάθε τρίτη συλλαβή (τρίτη – έκτη – ένατη). Έτσι θα φανούν οι χασμωδίες / συνιζήσεις και οτιδήποτε άλλο]